

ПСИХОЛОГИЯ И ПСИХОАНАЛИЗА

Росица Чернокожева

Ще започна анализа на статиите в областта на психологията на страниците на сп. „Философски преглед“ с по-общата статия-преглед от 2 части на **д-р Серафим Стаматов** – „Психологията вчера и днес“ – (XII, 1, с. 72–93; XII, 2, с.195–207) с подзаглавие „С оглед на един български нов труд по психологията“. Всъщност статията на д-р Серафим Стаматов е писана по повод труда на проф. Спиридон Казанджиев „Обща психология“, от 1938 г., издание на Унив. библиотека, № 187. Но д-р Серафим Стаматов разглежда на 33 страници пространно състоянието на психологическата наука, както се казва и в заглавието – „вчера и днес“. В тази, по същество, студия са цитирани много имена и школи и тя дава обширна информация за развитието на психологията. Наред с това авторът изказва своето мнение за силните и слабите страни на труда на проф. Спиридон Казанджиев. Както казва д-р Стаматов, той ще направи една съдържателна и научна оценка на труда на проф. Казанджиев.

Д-р Стаматов отбелязва, че теоретичната основа на Казанджиевите психологически постановки е изградена върху теорията на Вилхелм Вунд¹ и неговите следовници. Ще отбележа (Р.Ч.), че това е естествено, защото Спиридон Казанджиев е ученик на Вунд. Авторът на студията набелязва и какви са характерните постановки на Вундовата теория. А именно – основана е на асоциациите. Изтъква се, че каквито и недостатъци да има теорията на Вунд, тя поставя научните основи на психологията от предходния век. За недостатък Стаматов смята, че Казанджиев се позовава само на Вунд и не споменава и други световни психолози, които са дали тласък на психологията като наука, а това е ограничаващо. Например от насоките в развитието на психологията не са посочени важните гешалтпсихологията и бихериовимът.

¹ **Вунд**, Вилхелм (1832–1920) – немски психолог, основател на психологията, която се насочва главно към асоциативното мислене.

За не съвсем правдиво отразяване в книгата на Казанджиев Стаматов също смята, че теорията на Вунд, която се нарича още психофизика, е субективна постановка, а не е отразена рефлексологията на акад. И. П. Павлов, която е обективна.

Стаматов упреква Казанджиев, че за психоаналитичното учение на Фройд е казано малко и „че читателят нищо не може да научи за него“. И после по-детайлно анализира характерното за психоанализата. Стаматов е прецизен и в заключението, че според Казанджиев Фройд първи е обърнал внимание на Подсъзнателното, обаче авторът неточно употребява това понятие вм. Несъзнавано (бел. моя Р.Ч) а това правят Шарко², Жане³, Бернхайм.⁴

Според автора на студията трудът на Казанджиев има предимно описателен характер, но не и научноизследователски. Казанджиев застъпва остарялата импирично-субективна метода. Двамата автори са на противоположни мнения и относно самонаблюдението като достатъчно надежден прием. Но тук искам да отбележа, че д-р Серафим Стаматов недооценява патологичните процеси за едно дълбинно познание на човешката душевност, както това лежи в основата на психоаналитичното учение.

Така, в общо 33 страници в 1 и 2 кн. на списанието от 1940 г. д-р Серафим Стаматов детайлно, глава по глава разглежда книгата на проф. Спиридон Казанджиев „Обща психология“ и заключава накрая: „Заслугата на тази студия е, че д-р Серафим Стаматов по повод критичен прочит на Казанджиевия труд прави един преглед на развитието на психологията като наука в ретроспекция и съвременното нему състояние“.

Михаил Димитров. „Психология на смеха“. (Философски преглед, 1, 1, с. 44–53)

Известно е, че Михаил Димитров започва началното си творчество с проучвания в областта на психологията – „Психофизиология на смеха“ (ГСУ, Ифф, 1925, №21) с явни следи от влияние на А. Бергсон. Също – „Психология на спонтанния ейдетизъм (ГСУ, Ифф, 1931, №2), „Движение на цветовете при спонтанния ейдетизъм“ (ГСУ, ИФФ, 1934, №30).

² Шарко, Жан-Мартен (1825–1893) – френски невролог, повлиял много на Зигмунд Фройд.

³ Жане (1859–1947) – френски психолог.

⁴ Бернхайм, Ипорит (1840 – 1919) – френски психолог.

В сп. „Философски преглед“ Михаил Димитров помества 7 статии. Още в първата – 1929 г., в кн. 1, се отпечатва неговата статия „Психология на смеха“. Статията е от 10 страници. Тя явно маркира част от по-следващата студия на Михаил Димитров в Годишника на СУ от 1925 г. Още в началото авторът навлиза в темата за смеха така: „Нито едно душевно явление не е будило толкова интерес у философи, литератори, медици, както смехът. Този интерес иде не само от изключително човешкия характер на смеха, но и от големите мъчнотии, които лежат на пътя на неговото обяснение. Отдавна е казано, че съществуват по-важни проблеми от тая за смеха, но не и по-трудни. Когато се говори за смеха, обикновено се разбира комичният смях. Но това е само една от разновидностите на смеха, наистина най-често явяващата се, но и най-сложната“.

Михаил Димитров отбелязва, че има и т. нар. нервен, радостен и физиологичен смях. Авторът цитира мнението на Кант, че смехът прилича на надеждата и съня. Той обаче смята, че са противоположно различни. Надеждата и сънят ни отдалечават от бедите, докато смехът се занимава с низкото, дребнавото, незначителното, като с това ни предпазва от тези „отрови“. Това е и същността на смеха – като ги неутрализира, той ни кара да преживяваме тези отрицателни явления по положителен начин. В това си твърдение Михаил Димитров се позовава и на Рабле.

Авторът обобщава два подхода към проблема за смеха: единият изхожда от инстинктивно-емоционалната страна на човека, а другия – от интелекта. Първият подход се извежда още от Аристотел и най-вече от английския философ Хобс. Тук се обръща внимание и на разликата между смях и осмиване. Например: ние се смеем на детската наивност, без това да е осмиване.

Когато Михаил Димитров говори за интелектуалния поглед към смеха, поставя в основата постулатите на Кант. Според Кант смехът, подобно на музиката, е игра. Следовник на тази теория след Кант е Емил Крепелин. Михаил Димитров апелира в статията си да се разглеждат по-обстойно отделните разновидности на смеха. В тази насока американските психолози дори говорят за смеха като „езикови явления“.

Тази статия може да се разглежда като извадка и съдържаща квинтесенцията на труда на Михаил Димитров „Психофизиология на смеха“ от 1924 г. Авторът само обръща внимание, че смях при гъделичкане или страх се поражда при съответните поводи. По-

нататък авторът разглежда емпирично какъв е механизмът при смеха от страх при собствения си опит за работа със студенти.

Михаил Димитров цитира интересното наблюдение на Гогол: „Веселото в миг се обръща в печално, ако само по-дълго се застоиш пред него и тогава Бог знае що ще се яви в главата ти“. И това ценно мнение не е, бих казала (Р.Ч.), за подценяване, като се има предвид геният на Гогол. В края на статията си Димитров обръща внимание на особено ценната функция на смеха – социалния му ефект, и как смехът ни избавя от „оная непрекъсната емоционална внушаемост, на която ни обрича съвместният живот“.

Михаил Димитров. „Психоаналитичното учение на Фройд. Изложение и критика.“ – (II, 2, с. 125–140).

Статията си Михаил Димитров започва с констатацията, че никое друго учение не е предизвиквало такова силно влияние върху интелигенцията от всички страни, както психоанализата и това се дължи на метода му на изследване и новите понятия. Както е известно, психоанализата тръгва от психиатрията, но се разпростира постепенно и върху психологията, социологията, литературата, литературната критика, изкуствата, историята, криминологията и прочее. Това става благодарение на претенциите ѝ да хвърля нова светлина върху тези сфери на човешкото знание.

Михаил Димитров разглежда процеса на раждането на психоанализата. Говори за първия път, когато Фройд и Бройер работят заедно върху един случай на болна млада жена и Бройер използва хипнозата. Това е т. нар. „Случаят Анна О.“ – б.м., Р.Ч. Ще поясня само и това, че този случай завършва злополучно за Бройер⁵, защото се появяват отношения, които по-късно са известни като *пренос* и *контрапренос* между пациент и психоаналитик. Това, което прави Фройд в по-нататъшното доразвиване на метода си, е, че не използва повече хипнозата, а я заменя с т. нар. *свободни асоциации* – пациентът, легнал на кушетката в кабинета на Фройд, говори всичко, което изниква в съзнанието му.

Михаил Димитров отбелязва и това, което Фройд е установил, че всички ние, за да се освободим от неприятни, травмиращи спомени, ги изтласкваме в *Безсъзнаваното* си

⁵ **Бройер**, Йозеф (1842–1925) – австрийски психиатър, работил с Фройд по първия случай на психоанализа, наречен „Анна О.“

(правилният термин е *Несъзнаваното* си – б.м., Р.Ч.), т.е. онази част, която е най-развита в детството ни и се отключва при определени условия, за да изникнат отново тези спомени. Вместо изтласкано, съвременния термин, Михаил Димитров използва по-архаичния и неточен израз *изтиква*.

Авторът на статията припомня и, че, които са и думи на самия Фройд, откритието, изобретяването на психоанализата има революционна роля в човешкото съзнание и развитие, както откритията на Кеплер⁶, Коперник⁷ и Дарвин.⁸

Михаил Димитров изтъква, че психоанализата обяснява как човешката дейност е свързана с принципа на удоволствието. По-нататък в статията се проследява и механизмът на възникването на фобиите. В текста се отделя място и на сънищата и на процесите съгъстяване и цензура в съновната дейност. За откритието на Фройд – инфантилната сексуалност – Михаил Димитров, естествено, не си служи с тези съвременни термини, но той казва : „Без детска сексуалност няма и не би имало и безсъзнателен психизъм“. Съвсем в духа на времето, Михаил Димитров говори и за възможността на детето да изтика греховните си полови желания, но това не е естественият път на развитие на пола.

Авторът бегло засяга и въпроса за Едиповия комплекс, за това как момчето харесва като първа жена в живота си майката, а момичето има за образец на мъж бащата. Отново отбелязвам, че това не е изразено със съвременната терминология, а се отбелязва описателно с лексиката, свойствена за времето, през което се пише статията.

До края на текста Михаил Димитров разглежда Фройд и психоанализата в контекста на други учени и философи, включително и Шелинг⁹, и Платон¹⁰, което косвено донякъде омаловажава акцента на психоанализата върху Несъзнаваното (Безсъзнателното – термин на Михаил Димитров).

⁶ Кеплер, Йохан (1571–1630) – немски математик, астроном, астроном.

⁷ Коперник, Николай (1473–1543) – полски математик и астроном.

⁸ Дарвин, Чарлз (1809–1882) – английски естествоизпитател.

⁹ Шелинг, Фридрих (1775–1854) – немски философ.

¹⁰ Платон – основополагаща фигура на западната наука, математика, философия.

Въпреки детайлното разглеждане на психоаналитичното учение, в края на статията оставаме с в впечатлението, че приносът на Фройд не се оценява от автора на статията достатъчно.

Михаил Димитров. „Масовата психология в психоаналитично осветление“, (XIII, 2, с. 162–180).

Михаил Димитров започва статията си с това, че психологическо осветление на който и да е въпрос, не се покрива с психоаналитично осветление. Защото, казва той, Фройд и психоанализата имат претенции, че те предлагат нов подход към всичко в света. Защото психоанализата е ново явление и то подхожда към света, базирайки се на това, което е открила – *Несъзнаваното* в човешкия душевен живот. Авторът уточнява, че Безсъзнателното (термин на М. Д.) е в резултат на изтласкани от съзнанието незадоволени полови нагони. Михаил Димитров смята, че в това си твърдение психоанализата е взела безкритично от немските романтици и цитира Новалис¹¹: „Детето е много по-умно и по-мъдро от възрастния. Изобщо, детето трябва да бъде иронично дете“.

По-нататък авторът разглежда характерното за психоанализата – инфантилната сексуалност, Едиповия комплекс, който се явява в развитието на децата от 3 до 5-годишна възраст. В статията, естествено, тези характеристики не са наречени с този съвременен термин – инфантилна сексуалност, а се казва описателно как у децата се появява още на тази възраст усещане на полово влечение, задоволяван при сучене, люлеене и поставяне на детето върху гърне и как се развиват отношенията между децата и родителите.

Михаил Димитров пише, че Фройд гради тезата си за Несъзнаваното върху „крайно несигурна и във всеки случай научно недоказана мисъл“. Той се отнася и иронично към теоретичните постановки на психоанализата. Авторът на статията оспорва и значението на амбивалентността (и на привързаност, и на враждебност) в отношението на детето към родителите (също не е употребен този съвременен термин, а се споменава думата *греховност*).

¹¹ **Новалис** (1772–1801) – псевд. на Фридрих Филип Леополд барон фон Харденберг, който е сред най-видните представители на ранния немски литературен романтизъм.

Така се стига до въпроса, че тези психически механизми не са валидни само за индивида, а и при масовата (социалната) психология. Михаил Димитров признава постановката на Фройд, че като член от масата, психологията на индивида се променя. Подчертава се и значението на теорията на Гюстав Льобон¹² и твърденията му за „колективната душа“ и се разглежда характеристиката, която френският учен дава на масата. Фройд приема твърдението на Льобон, че масовата психика е като при праотците ни в зората на човечеството. Михаил Димитров продължава да следи Фройдовата мисъл за несъзнаваните полови инстинкти – либидото и как при определени маси – църквата и войската действат тези либидозни връзки между вожда и масите във вертикална и хоризонтална посока. А това е отправка към механизмите в първобитната орда.

Последните две страници от статията на Михаил Димитров са опит да докаже несъстоятелността на Фройдовата постановка за механизмите, които действат в масовата психология.

Атанас Илиев. „ Лице и маска“ (II, 3)

Същественото в статията на Атанас Илиев е как лицето е отражение на душата. Той отчита фактите, че нито френолозите¹³, нито Ламброзо¹⁴, нито Фройд – т.е. всичките те, които твърдят, че по изражението на лицето може да се съди за качествата на човека, не са докрай издържани. Авторът обръща внимание на факта, че имаме и наследствени визуални черти, но наистина, когато едно и също чувство се изразява често, то дава отпечатък на лицето ни.

¹² **Льобон, Гюстав** (1841–1931) – френски психолог, историк, социолог и антрополог, основател на социалната психология, автор на популярната монография „Психология на тълпите“.

¹³ **Френолози, френология** – Френологията е псевдонаука, която се основава на изследване на личността и психологическите характеристики на човек чрез измерване на черепа .

¹⁴ **Ламброзо, Чезаре** (1835–1909) – италиански лекар и криминолог. Занимава се предимно с криминология, антропология и физиономика.

В своята теза Атанас Илиев прибъгва и до подкрепата на литературни примери, цитирайки творби на Мопасан¹⁵, Лермонтов¹⁶, Оскар Уайлд¹⁷, Стринберг¹⁸. Стига се до извода, че има случаи на съвсем контрастни състояния на душата и лицето. Как да си обясним това – пита авторът. Атанас Илиев допуска и случаите, известни като раздвояване на личността. От примерите, които продължава да дава авторът, благодарение на завидната си обща и специална култура, от художественото творчество и изкуството, на съвременен език можем да направим извада, че светът, емоциите ни не се делят на черно и бяло, а на една амалгама, богат спектър и нюанси. Човек е и добър, и лош. И тук си припомням твърдението на Фройд, „че човекът и в доброто, и злото може повече, отколкото предполага“ (б. м. – Р.Ч.).

Приносът на тази статия на Атанас Илиев е в това, че навлиза дълбоко в душевния свят на човека, както и много уместното цитиране на пасажии от книги на световни писатели. Лицето и маската, или както го нарича Фройд „нашата душевна фасада“ (б.м. – Р.Ч.) е въпрос, който винаги е занимавал писатели, философи, психолози. Атанас Илиев подчертава и това, че очите са най-истинският изразител на душевния живот на човека. Като най-емблематична творба, която подкрепя разглеждания в статията въпрос Атанас Илиев смята творбата на Оскар Уайлд „Портретът на Дориан Грей“ – наистина, бихме казали ние, знаменателна творба, която задълбочено психологически разкрива човешката душа.

Атанас Илиев. „Психология на съвременната любов“, (VII, 2)

В началото на статията си Атанас Илиев говори за любовта на хората от село и отликата ѝ от любовта на градския човек. Цитира и пасажии от текст на проф.Аничков¹⁹. Подолу авторът се опитва да отговори на доста въпроси относно съвременната нему любов: дали тя се основава на духовно привличане, или е „любов-похождение“ и „пожар в кръвта“. Верен на своя стил на писане, Атанас Илиев отново се основава на доста примери от художествената култура. Тук не мога да не направя асоциацията с това, че отправя мислите

¹⁵ Мопасан, Ги дьо (1850–1893) – френски писател.

¹⁶ Лермонтов, Михаил (1814 –1841) – руски поет и писател.

¹⁷ Уайлд, Оскар (1854 –1900) – ирландски драматург, поет и писател.

¹⁸ Стринберг, Август (1849–1912) – шведски драматург и писател.

¹⁹ Аничков, Николай Николаевич (1885–1964) – руски съветски патоморфолог.

ми към книгата на Михаил Арнаудов „Психология на литературното творчество“. Това прави до голяма степен в тематичните си статии и Атанас Илиев – психологически портрет на даден литературен герой или отношения, като този анализ е подчинен на темата, тезата върху която разсъждава. Ето и някои от въпросите, които авторът повдига в тази статия за съвременната любов: наистина ли е скоропреходна съвременната градска любов; култът към плътта характерен ли е за тази епоха; любовта между половете и копнежът по вечното. Тези и доста други въпроси са обговорени, естествено, от субективното виждане на автора. Ценността на тази статия е, че Атанас Илиев знае – не е най-важно да се дават отговори, а писателят, психологът, философът да поставят правилните въпроси.

Атанас Илиев. „Култ на плътта. Психологически опит“ (V, 2)

В тази статия Атанас Илиев на 13 страници пространно разглежда вечните и актуални въпроси за култа към плътта, за антагонизма между плътта и духа, за нравствено-социологическото, античното и християнското гледище по тези въпроси. Както винаги в своите текстове, Атанас Илиев включва в подкрепа на разглежданите въпроси и своите тези богат художествен материал. Още в началото авторът, като цитира руския поет и философ Мережковски²⁰, внася един нюанс, че дори Христос възкръсва отново от кръв и плът и се явява на учениците си. Но християнството се отклонява в друга посока и проповядва идеята за антогонизъм между духа и плътта. Този възглед рефлектира и върху отношенията върху половете. Християнството приема брака, като най-приемлива форма на греховни отношения и акцентът тук пак е върху духа. На тезата на Мережковски Атанас Илиев противопоставя твърденията на Анатоли Франс²¹, че „ръцете на жената са като примка“. Акцентът е върху това, че чрез хитростта си жената е всесилна. И заключава: „християнството изключи жената, но така я направи всесилна“. Да, в тезата на А. Франс има известен парадокс, но тогавашното европейско изкуство, чрез артефактите си доказва правотата на френския писател. На страниците на статията са приведени много примери от европейски и руски писатели дори на Яворов със стихотворението „Сафо“. Друга насока на изследванията на Атанас Илиев е как е възникнал и се развива този култ към плътта.

²⁰ Мережковски, Дмитрий (1865–1941) – руски писател и критик.

²¹ Франс, Анатоли (1844–1924) – френски писател.

Отново се разглеждат платоническата любов или еротичните отношения през призмата на някои европейски писатели. Стига се и до интересната теза на Ницше²²: „Плътта е велик разум!“ Изводът в края на статията на Атанас Илиев е следният: „При това, не трябва да забравяме, раздвоението в психиката на западния човек е временно явление. Отделеният от плътта дух днес дири и по-съвършена връзка с нея. Култът на „обжегнатата от духа“ плът се явява като израз на това дирене.“

Иван Кинкел. „Философия на човешката душа в психоаналитично осветление“ (IV, 4)

Това е може би най основополагащата статия за принципите на психоанализата на страниците на списанието, а и в научната ни литература от този период. А Иван Кинкел е най-вещият тълкувател на психоанализата в България и единствен, който не я критикува и оспорва. На 15 страници авторът запознава читателите с основните постулати на теорията на Фройд. Иван Кинкел започва с твърдението, че след Коперник и Дарвин Фройд е третият, който разбунва духовете във викторианското общество и с революционната си теория осветява по нов начин факти от науката и културата. Неслучайно днес от най-добрите психоаналитици се твърди, че Фройд принадлежи повече на културата, отколкото на науката. Неговото учение придава нов тласък на цивилизационния ход на човечеството. Иван Кинкел обяснява, че психоанализата поставя на твърди биологични основи съществуването на човека и така разрешава конфликта биология и душа, т.е. материя и дух е дуализъм и това разбиране господства до XIX в. Тук Иван Кинкел въвежда едно от основните понятия в психоанализата – *нагон*.²³ На страниците на статията се говори и за двата нагона, които авторът обяснява като съзидателен и разрушителен (не са употребени термините Ерос и Танатос – б.м. Р.Ч.) Този монизъм Иван Кинкел смята за велико постижение на психоанализата, което е разбираемо от малцина. По-надолу в статията авторът споделя и друго основно проникновение на Фройд, че човекът не е господар на себе си. Точните думи на Фройд са : „Човекът не е господар в собствения си дом“ (б. м., Р.Ч. – като се има предвид, че Аз-ът е подчинен и на Несъзнаваното, и на Свъръхаза). Иван Кинкел обяснява и друг термин от психоанализата – *либидо*²⁴ – с думите на Фройд: „...Количество енергия, натрупана от ония нагони у човека, които са носочени към всичко, което наричаме

²² **Ницше**, Фридрих (1844–1900) – немски писател, философ.

²³ Нагон – вроден инстинкт, свързан с размножаването и опазването на животинските видове.

²⁴ Либидо - сексуално влечение, може да има и по-широкото значение на творческа съзидателна сила

любов...Говори се и за културната насоченост на либидото, което себлимира в творческа енергия. Извежда се и важният постулат, че онтогенезата (развитието на индивида) е повторение на филогенезата (развитието на рода). Отново се засяга въпросът и за преливането, потенцирането на двата нагона и фактът, че за да съществува и да се роди единият нагон, другият трябва да загине. И че това важи и за макрокосмоса и микрокосмоса (човека). В края на статията Иван Кинкел говори за характерния за психоанализата принцип на удоволствието. Удовлетворението на наладата, като основен принцип в сремежа на човека, като се има предвид и по-изтънчените му форми в културологичен аспект – сублимацията ѝ преди това, авторът засяга и нюанса за мазохизма в процеса на принципа на удоволствието. Така завършва тази особено ценна статия на Иван Кинкел, която обяснава основните принципи на психоанализата.